

CH R U D I M S K Ý S A L V A T O R

Třetí století miji letos nad chrudimským salvatorským obrazem, tolika prosebnými pohledy zlíbaným, jehož historii stručně načrtávají tyto řádky. »Vyniká«, jak píše Antonín Rybička (Časopis Českého museum 1848), »milosti, splýváním stínů a světla a přiměřenou barvivostí«. Pochází od neznámého malíře XVI. věku a mylně se přisuzoval německému mistru Lukáši Kranachovi. Tvrdilo se, že se věrně podobá obrazu v římské kapli Sancta sanctorum, přičítanému samému evangelistu sv. Lukášovi. Byl prý mezi památkami, které král Bedřich Falcký po bělohorské bitvě a podle jiné verze Švédové za třicetileté války, odváželi z pražského hradu, nepovšimnut spadl s vozu a dostal se potom chrudimskému měšťanu Janu Pfeifrovi. V jeho domě (nejspíš v dnešním záloženském na Masarykově náměstí) hrálo v roce 1648 několik švédských vojáků o tento

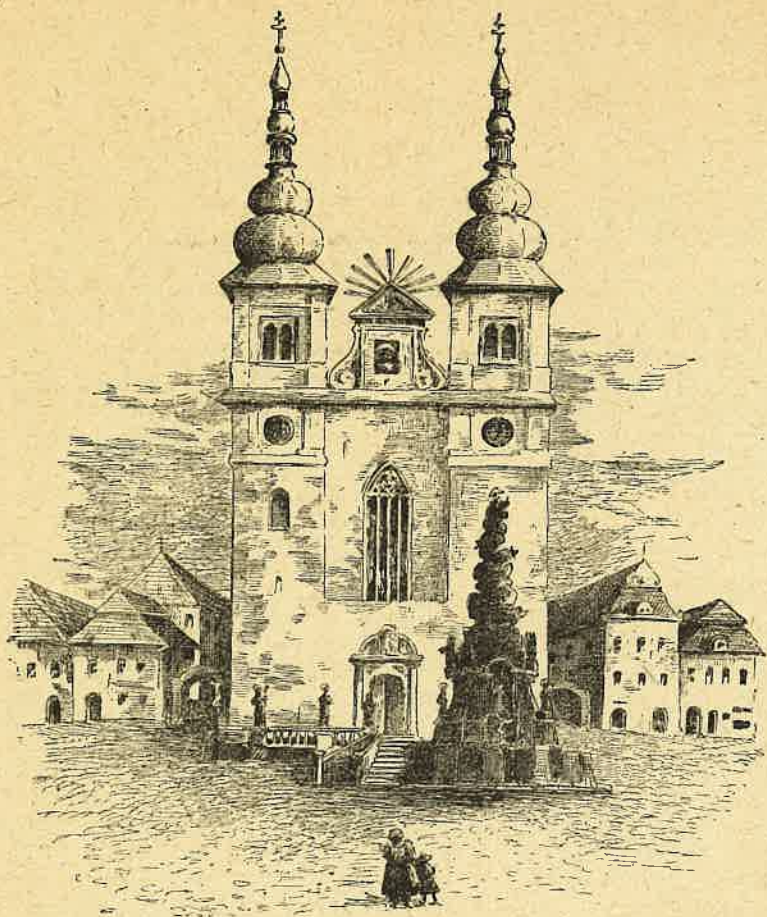

obraz v kostky. Nikdo nevyhrával a tu v zlosti jeden bodl do Kristova čela, jiný udeřil do nosu a třetí nezaleknuv se krve, která prý na obou místech vytryskla, malbu ještě pořezal. Dorota Skákalíková, služebná, rozvášněným Švédům obraz vytrhla a ukryla. Stůl, na kterém prý se hrálo, byl ještě roku 1873 o pouti vystaven na náměstí. Tato historie byla v XVIII. věku znázorněna na dvou obrazech, které se o pouti vynášely z kostela na náměstí, až duševně chorým mužem, který se dal zavřít do chrámu, byly spáleny počátkem tohoto století. Majitel obrazu, který prý dal krev několikrát zamalovat, ale barva vždycky odprýskla, teprve po letech svěřil švédskou epizodu chrudimskému děkanu Samuelu Václavu Hatašovi, který si malbu vyžádal, ověřil si podrobnosti (protokoly o tom jsou uloženy v chrudimském museu) a 5. dubna 1674, když byl před tím jenom na pobočném oltáři, dal jej zavěsiti na velký oltář hlavního chrámu. Salvatorský obraz, jehož kopie se vyskytují nejen v blízkých (v Hlinsku), ale i v hanáckých kostelích, na průčelí několika chrudimských i venkovských domů nebo v domácnostech, přetiskovaný na poutních obrázcích, byl také reprodukován v Politickém okrese chrudimském (1900) od Karla Chytila (v 9. svazku Soudpisu památek, vydávaných Českou akademií věd a umění). V dřívějších dobách byl namnoze tím jediným, co se vědělo v českém světě o Chrudimi. Stal se takřka symbolem města, pro je-

hož obyvatele bylo raženo pojmenování salvatorek, zejména pokud ztělesňovali tak trochu broučkovský typ a s láskou někdy až slepou k rodnému hnízdu slučovali pohodlné zalíbení v myšlenkovém zápečí.

Úcta k salvatorskému obrazu, osvědčovaná hlavně četnými návštěvami věřících, šířila se od té doby, když císař a král Leopold I. přijel 23. června 1680 do Chrudimě, aby se poklonil této památce, kterou si odvezl do Pardubic, kam se utekl z Vídně před morem. Vraceje po třech dnech obraz, poslal sto dukátů, za které k jeho okrase byla zhotovena zlatá koruna, o státním úpadku roku 1811 zkonfiskovaná. Také pruský král Bedřich II., když na jaře roku 1742 meškal v Chrudimi, dal si ukázati obraz a nařídil postavit k vchodům do kostela stráž, aby v oněch neklidných dobách nebyl snad někým poškozen. Koncem XVII. stol. hrabě František Kolovrat daroval obrazu stříbrný rám, jiní přinášeli předměty ze zlata nebo ze stříbra, z nichž většinou byl pro obraz zhotoven stříbrný oltář, také roku 1811 zkonfiskovaný. Ze všech těchto pokladů zachoval se v chrudimském museu zlatý emailovaný závěsek se sv. Jiřím, vzácná klenotnická práce z poloviny XVI. nebo z počátku XVII. století.

Salvatorský obraz, jak v duchu své doby vypravují kronikáři XVII. věku, častokrát osvědčil zázračnou moc. Byl nošen Chrudimí a tím prý ochránil město před morem. Této náказы byli ušetřeni také obyvatelé okolních nebo i vzdálených obcí, když slíbili, že vykonají pouť k pověstnému obrazu. Za moru nesměli do města a proto bylo jim s návrší žehnáno obrazem, jehož nápodobenina byla po roce 1680 umístěna mezi chrámové věže, aby aspoň tak posilovala věřící. Nejenom v Chrudimi, ale také jinde Salvator pomáhal postiženým, když se k němu obraceli v modlitbách. Osleplý chlapec prozřel; hrbatá osoba se napřímila; muž, který by se byl zadusil kostí, uvízlou v krku, nezemřel; žena, která přivolávajíc ďábla na zloděje svých hus, sama posedlá z ďáblový mocí, musila stále obracet hlavu dozadu a nekřesťansky láti, byla zbavena těchto nesnází. Také do značné dálky, jak tomu chtějí kronikáři, chrudimský obraz působil. O pouti roku 1683, když Turci obléhali Vídeň, byl na trůně nesen z hlavního do kapucínského kostela s přáním, aby toto město bylo osvobozeno. A téhož dne nepřítel prý odtáhl. I na sobě projevil Salvator svou divotvornost: někdy slzel, objevovaly se na něm hvězdy a ruce, třebaže tam nejsou vymalovány. Měnil svůj výraz nebo zbarvení, jak prý zažili dva cizozemští

malíři, kteří nemohli proto dokončiti své kopie. Takovéto zjevy vysvětluje Zdeněk Kalista (České baroko 1941) touhou tehdejšího člověka, který byl zmítán válečným neklidem, aby se zachytil »ruky Boží jako jediného pevného bodu«, a byl nakloněn »uvidět ve všem něco kromobyčejného, hledat a nalézat tu výsledky nadpřirozených sil«.

Chrudimská pouť k salvatorskému obrazu, konaná počátkem srpna, k níž v minulých dobách, jak jsou toho ještě dnes pamětníci,

scházelo se tolik návštěvníků i z daleka (roku 1716 až z Vyškova), že pro nedostatek přístřeší spávali na chrámových schodech nebo na podsíni, jak vypsal Čeněk Florián (Chrudimský kraj 1940), o výročích zpupné švédské epizody v letech 1748, 1798, 1823 a 1848 slavila se vždy osm dní. V chrudimském arciděkanském archivu se zachovala rukopisná zpráva o pouti z roku 1848. Památnou se stala pouť, o které 6. srpna 1826 byl na chrudimského děkana instalován buditelský spisovatel Josef Liboslav Ziegler. Jak se měnily časy, tak novými složkami se obměňoval zejména poutní halas- na náměstí nebo v blízkých prostranstvích.

Salvatorský obraz měl odezvu také v literatuře. Chrudimskému arciděkanství patří rukopis *Historia sacrae imaginis Salvatoris* z roku 1680, kde se po prvé vypisuje událost v Pfeifrově domě a návštěva císaře Leopolda I. Osudu této památky věnoval roku 1718 chrudimský královský rychtář Václav Baltazar Petržilka spisek *Nebeský lékař*, který vyšel roku 1735 s rozšířeným textem a roku 1764 v německém překladě. Z této práce těžili jak František Beckovský, zejména v materiálu, který s jeho Poselkyní starých příběhů českých, po prvé r. 1700 vydanou, v letech 1879—80 vytiskl Antonín Rezek, a místní kronikář Josef Cereghetti v dosud nevydané práci *Historia chrudimská* z roku 1711, jejíž rukopis patří chrudimskému museu. Později psali o těžce věci chrudimští děkani Pavel Bernard Leyer, František Umlauf (*Historie divotvorného obrazu svatého Salvatora* 1873, 1895) a chrudimský rodák, kolínský děkan Jan Svoboda (*Nebeský lékař* 1880). Touž látkou se zabývají Antonín Rybička (*Časopis katolického duchovenstva* 1879) a švédský badatel Per Hebbe (*Svenskarna i Mähren* 1932). V páté části F. L. Věka zmiňuje se Alois Jirásek při roce 1798 o pouti k chrudimskému Salvatoru. V rukopisném deníku o své cestě před sedmdesáti lety, jehož originál patří paní Miladě Čechové, dceři po Jaroslavu Vrchlickém, a kde píše také o Chrudimí, pokládá Zofie Podlipská zdejší obraz za vzácný doklad katolického mysticismu.

Pozoruhodným projevem salvatorské úcty je promluva Kazatel podivný, kterou o chrudimské pouti 18. srpna 1748 měl František Jan Jarolím Barton, skutečský děkan, jejíž výtisk patří chrudimskému arciděkanství. Měl by vlastně mlčeti, namítá si kazatel, když svými zázraky mluví obraz Salvatora, který by dovedl celou Iliadu vepsati na skořáčku z ořechu, všechny Musy i s Apollonem namalovati na malý nehet nebo vůz se šesti koňmi a s vozkou skrýti pod muší křídlo. Řečník velebí dobrotivost Spasitele, před jehož mocí ustupují největší divy světa. Přes slohově vykrášené doklady z bible nebo z církevních dějin řine se nespoutaný proud kazatelských výkladů až k účinnému závěru, který prosí, aby Salvator žehnal všem svým ctitelům, »našemu českému lidu«, císařovně a královně Marii Terezií, a »českému lvičku našemu«, arciknížeti Josefovi II. Při četbě tohoto vznosného dokumentu tušíš, jak by svou nakypělou výmluvností ladně splýval s výtvarným kouzlem barokově rozevláté kostelní architektury. Kázání jenom potvrzuje z jiných jeho projevů odvozený úsudek o básnických schopnostech Františka Bartona (Josef Vašica, *České literární baroko* 1938), který

také chrudimskou promluvou prokázal, že byl umným kovářem českého slova. Rukopisy pěti jiných kázání z pouti téhož roku, jak upozornil Antonín Podlaha (*Časopis Musea království Českého* 1910), jsou v arcibiskupském archivu v Praze.

Ke cti chrudimského obrazu byly vydávány (zejména v Chrudimí a také až v Uherské Skalici) četné písně, které prozrazují více zbožného zanícení než výrazové dovednosti. Ve zvláštní oblibě byla starodávná *O Salvator*, kterou roku 1928 v zmodernizovaném textu otiskl Vladimír Hornov. Jiné takové skladby uveřejnil Antonín Blažek (*Pověsti a obrázky z chrudimského kraje* 1939); na některé, zejména ze sbírky Karla Václava Adámka, upozornil Per Hebbe v citované knize. Víra v zázračnost salvatorského obrazu pronikla také na Hanou, odkud Jan Herben (*Moravské obrázky* 1889) zaznamenal popěvek, který se zpíval dokonce i k tanci. O salvatorských písních psal Josef Petřtyl (*Chrudimské noviny* z 30. května 1942).

Švédskou příhodu, o které, jak mi psal, slyšel od svého otce, rodilého z Přestavlk u Hrochova Týnce, několika širokými tahy zveršoval Josef Svatopluk Machar v *Chrudimské legendě* (Vteřiny 1905). Zakončil ironicky: »V tom starém obraze v té lici Salvatora prý ještě jízva je, jež hlásá onen div — A bude pravdou vše, co vyprávěl jsem shora, neb ten, co mně to řekl, je, trvám, ještě živ«.

Jaroslav Adámek.

